

Kolumbán Zsuzsa

A „NEMI BŰNÖZÉS” ÉS TÁRSADALOM ÁLTALI MEGÍTÉLÉSE UDVARHELY VÁRMEGYE TERÜLETÉN A 19. SZÁZAD FOLYAMÁN

Kőváry László 1847-ben megjelent, *Erdélyország statisztikája* címet viselő munkájában a népességstatisztikai kérdések jellemzésekor kitért a születettek számán belül a törvénytelen gyerekek számára is. 1843-as statisztikai adatokat ismertetve, Székelyföldre vonatkozóan a törvénytelen gyerekek és születések arányát 1:17-hez állapítja meg.¹ A magyarországi vagy erdélyi házasságokon kívüli születési statisztika mutatószámait vizsgálók Udvarhely vármegye esetében ugyancsak a törvénytelen születések magas számát tapasztalták. Íme néhány adat: 1876-ban a törvénytelen születések az összes születés 8,6%-át képezték, értékük 1879-ben 10,7%, 1883-ban 10,5%, 1886-ban 10,5%, 1889-ben 10,6% volt.² Udvarhely vármegyére a 19. század utolsó három évtizedében végig jellemző a magas törvénytelen termékenység. A fentebbi adatokat alátámasztják az anyakönyvek alapján végzett kutatások eredményei is (lásd *1. melléklet*).

Az illegitim születések számát befolyásoló tényezők listája hosszú. Itt említhetjük többek közt a házasságon kívüli szexuális kapcsolatok elterjedtségét, a házassági mozgalom jellemzőit, értve itt például a házassági kor kitolódását, a házassággal kapcsolatos szokásokat, a házasság előtti nemi kapcsolat elfogadottságát, a vadházasságok elterjedtségét, a fogamzásgátlási módszerek használatát, a gazdasági viszonyokat, a foglalkozást és a házicselés elterjedtségét, a városiasodás hatását, az egyházi és világi normák befolyását, a műveltség szintjét stb. Így, bár a házasságon kívüli születések számát közvetlenül a há-

zasodási életkor vagy fogamzásgátlás stb. határozzák meg, mögöttük társadalmi, kulturális és gazdasági erők rejlenek.³

Az Udvarhely vármegye területén tapasztalható illegitim születések magas számának értelmezése talán a felsorolt tényezők hatásának átfogó, több tudományág szempontjából történő kutatása által válna elérhetővé. Jelen tanulmányunk által csupán egyetlen tényező, a házasságon kívüli szexuális kapcsolatok elterjedtségének és társadalom általi megítélésének elemzéséhez szeretnénk hozzájárulni néhány adattal.

Kutatásunk időben a 19. századra, térben egy erdélyi egykori közigazgatási egységre, az Erdélyi-menedence keleti részében, a Hargita-hegységtől nyugatra elterülő Udvarhely vármegyére terjed ki. Levéltári forrásainkat a székelyudvarhelyi református és katolikus, székelykeresztúri református, katolikus és unitárius, székelyszenterzsébeti református, székelyderzsi unitárius és korondi katolikus közösségek anyakönyvei,⁴ valamint az Udvarhelyi Református Egyházmegye⁵ 19. századi válóperes iratanyaga képezi. Kutattuk továbbá a székelykeresztúri és székelyudvarhelyi unitárius egyházakról válóperes iratait,⁶ illetve a református egyházmegye és a két unitárius egyház kör vizitációs jegyzőkönyveit. Jelen tanulmányunkban a református válóperes anyag és az anyakönyvek által szolgáltatott statisztikai adatokat jelenítjük meg teljességük okán.

1895-ig Erdélyben a házassági ügyek, az anyakönyvek vezetése, a házasságok kötése és követke-

¹ KŐVÁRY László 1874, 158–159. Kőváry László (1819–1907) erdélyi magyar történész. Ismertek statisztikai munkái, bár közzétett adatainak eredete sok esetben ismeretlen.

² BOLOVAN, Sorina Paula – BOLOVAN, Ioan 2006, 225.

³ ÁJUS Ferenc – HENYE István 1992, 89–109.

⁴ Az anyakönyvek a Román Országos Levéltár Hargita megyei Kirendeltségének kezelésében, Csíkszeredában találhatóak. Az 1869. évi népszámlálás adatai szerint Székelyudvarhely lakossága 4376, melyből 2584 katolikus, 1652 református, Székelykeresztúr lakossága 2712, melyből 402 katolikus, 600 unitárius, 1650 református, Korond lakossága 2906, melyből 1840 katolikus, 1000 unitárius, Székelyszenterzsébet lakossága 1092, melyből 881 református, Székelyderzsi lakossága 1256, melyből 1124 unitárius. Megjegyzendő, hogy a székelykeresztúri és székelyudvarhelyi anyakönyvekbe a leányegyházak adatait is jegyezték. Lásd a levéltári források jegyzékét.

⁵ Az egyházi közigazgatás szempontjából az egyházmegye a kolozsvári központú Erdélyi Református Egyházkerület egyik al egysége volt. Az Erdélyi Református Egyházkerület 1877-ben kiadott térképe szerint az egyházmegyét 52 anyaegyház és 39 leányegyház alkotta, lakossága a központ szerepét betöltő Székelyudvarhely várossal együtt 35 634 volt. Területi szempontból az egyházmegye kelet és dél irányban túlnyúlt a vármegye határain, északon és délkeleten viszont más egyházmegyék foglaltak kisebb területet el Udvarhely vármegye területéből. Lásd SZÁSZ Domokos (szerk.) 1877.

⁶ A Székelykeresztúri Unitárius Egyházközség levéltárában találhatóak a pereket tárgyaló alpapi szék jegyzőkönyvei. A Székelyudvarhelyi Unitárius Egyház kör alpapi széke felméréseink szerint 1801–1858, 1886–1895 között 474 esetben, a Keresztúr köri alpapi szék 1852–1895 között 720 esetben döntött válásról.

zéseképpen a felbontása is az egyháziak hatáskörébe tartozott.⁷ Az erdélyi református egyházon belül a válóperek 1868-ig a parciális zsinatok (pontosabban az esperesi szentszék), 1868-tól 1895-ig, a polgári házasság bevezetéséig⁸ az egyházmegyei házassági törvényszékek hatáskörébe tartoztak. E két intézmény által kiállított peres iratanyag képezi vizsgálódásunk alapját.⁹ Forrásaink nem alkalmasak például az udvarlási és házassági szokások néprajzi szempontú megfigyelésére, viszont a peres iratok és az azokhoz tartozó tanúvallomások jelzik a társadalom egyénnel szemben támasztott elvárásait.

A törvénytelen gyerekeknek életet adó nők kilétét vizsgálva az anyakönyvek hasábjain felleljük a még házasságban nem élő, a házas és már özvegyé vált személyeket is.

Vitathatatlan, hogy a legtöbb törvénytelen gyerekeknek a házassági kapcsolatban még nem vagy már nem élő nők adnak életet. Köztük vannak hajadonok, kik első gyereküket szülik, vannak kicsapongó életet folytatók, vannak elváltak és özvegyek. Néhányuk nevéhez csupán egy törvénytelen szülés kapcsolódik, mások életében ez visszatérő jelenséggé válik. Számukat befolyásolja, hogy a közösség, amelyben élnek, mennyire fogadja el a házasság előtti, házasságon kívüli szexuális kapcsolatokat.

Az egyházak, felekezettől függetlenül, nem vélték helyesnek a házassági köteléken kívüli, így a házasság előtti testi kapcsolatot. Példaként említjük, hogy az erdélyi református egyházi normák szerint a testi kapcsolat a mátkaságot (eljegyzést) házassággá alakította.¹⁰ A mátkaságok felbontása éppen ezért a házasságok felbontásához hasonlóan a parciális zsinatok előtt zajlott, az említett intézmény döntött a kapcsolat felbontásáról, a jegyajándékok visszaszolgáltatásának kötelezettségéről vagy megtartásáról és a kapcsolat felbontását okozó büntetéséről: annak házasságtól való eltiltásáról az elhagyott fél házasságáig,

az elkövetett bűn nemének megfelelően az eklézsia-követés¹¹ kötelezettségéről stb. Bod Péter *Házassági törvényrajz* című munkájában zsinati végzésekre, egyházi és világi normákra hivatkozva oldalakon keresztül ecseteli a mátkaság ideje alatt megterhesedett lány helyzetét, a felek köteleseit stb. Az egyházi szabályok valós helyzetre válaszolnak, jelzik, hogy, bár tiltott volt, a mátkaság együtt járt a nemi étellel. E tény néprajzi kutatások is alátámasztják.¹² Ugyanakkor a fiatalok házasság előtti nemi életét jelzik az anyakönyvek hasábjain felbukkanó hajadonok, kik házasságuk megkötése előtt vagy a házasságot követően nem törvényes időre szülik első gyereküket,¹³ az apa a gyereket törvényesíti, az anyát házasságra kéri.

Meg kell jegyeznünk, hogy a válóperes iratanyagban felbukkannak olyan esetek is, melyek határozottan jelzik, a házas feleknek nem volt testi kapcsolatuk a házasság előtt. Itt említhetjük a szexuális kapcsolat hiánya, tehát el nem hált házasság okán kért válásokat.¹⁴ A szexuális kapcsolat megtagadása egyik vagy másik fél által a legtöbb esetben erőltetett, rokonok által szervezett házasságot takar,¹⁵ akárcsak a gyermeknemzésre, gyerekszülésre való képtelenség tudatában történő házasságkötés.¹⁶ Itt kell megemlítenünk a terhesen titokban férjhez menni kívánó lányok esetét,¹⁷ amikor a választott pár nem azonos a gyerek apjával. Bár itt a nő esetében már megtörténik a tilos testi kapcsolat a házasság előtt, de nem a jövőbeni társsal. A terhesen maradt, de a gyereket nemző férfi által el nem vett lányok férjhezmenetelét a rokonság szervezi meg, közben titokban tartva a lány állapotos voltát, hogy a lányt és családját ne érje szégyen a törvénytelen születés okán. Tény, hogy kötöttek olyan házasságok, amikor a házas felek korábban nem kerültek testi kapcsolatba. A szülők akaratan alapuló, kellő ismeretség nélkül kötött házasságok a törvénytelen terheség, testi hiba vagy betegség felszínre kerülésével elbuknak. Esetenként „testi összeférhetlenség-

⁷ Lásd bővebben KOLUMBÁN Zsuzsanna 2009, 447–465.

⁸ POMOGYI László 2000, 1894. évi XXXI. törvénycikk.

⁹ Fellebbviteli fórumok a generális zsinat, illetve a kolozsvári székhelyű központi házassági törvényszék. Az 1807–1812 közötti időszak parciális zsinati jegyzőkönyve nem lelhető fel. Statisztikai számításainkkor azon pereket használtuk, amelyeknél megtaláltuk a válást kimondó ítéletet. A kutatott időszakban összesen 2424 per esetében bizonyosodtunk meg a válás kimondásáról.

¹⁰ BOD Péter 1836, 4. Bod Péter (1712–1769) erdélyi magyar református lelkész. Nevéhez számos tudományos teológiai, egyház- és irodalomtörténeti, valamint egyházi jogi munka kapcsolódik. *Házassági törvényrajz* című munkája latin nyelven Szebenben jelent meg 1763-ban (*Synopsis iuris connubialis seu tractatus de iure connubiorum*). Magyarra Benkő László fordította.

¹¹ Penitenciatartás, nyilvános bocsánatkérés a hívek közösségétől.

¹² TÁRKÁNY SZŰCS Ernő 2003, 266; SZŐCSNÉ GAZDA Enikő 2001, 35–37.

¹³ Ha a házasság megkötése után kevesebb, mint 7 hónapra született a gyerek, akkor házasság előtt fogantatottnak minősült. BOD Péter 1836, 183.

¹⁴ Az Udvarhelyi Református Egyházmegyében a 19. század folyamán testi kapcsolat nő általi megtagadása okán 65, férfi általi megtagadása okán 38, impotencia okán 20, sterilitás alapján 20 válást mondtak ki.

¹⁵ Ha a testi kapcsolat hiánya bizonyítható volt, akkor a házasság semmisnek minősült, miközben az erőltetett házasságok esetében a hamisan esküvőt eklézsia követésre ítélték, az erőltető rokonság pénzbeli büntetést kapott. Lásd bővebben KOLUMBÁN Zsuzsanna 2011, 263–276.

¹⁶ UREL, Parciális zsinati jegyzőkönyv. VII. 1800–1806, 73–74; 83–84; 258–259.

¹⁷ Főleg a század első évtizedében találkozhatunk ilyen esetekkel. UREL, Parciális zsinati jegyzőkönyv. VII. 1800–1806, 187–288; 371–373.

get” (pl. egyik fél fejletlensége okán) állapítanak meg a zsinat ülnökei, de legtöbbször az eredendő elutasítás okán még az egymáshoz közeledésre sem tesznek próbát a felek.

A tiltott testi kapcsolatok előfordulását számos helyzet befolyásolhatta. A parciális zsinatok elé került terheshírási esetek jelzik, hogy számos eset háttérében a férfiak által házasságra tett ígéret állt. 1802-ben vallja egy terhesen maradt sükkői lány sok más hasonló helyzetbe keveredett lánytársához hasonlóan, hogy párjával azonos helyen szolgált, mikor a férfi házasságkötésre tett ígéretével becsapta, nemi kapcsolatra vette rá.¹⁸ A férfit a parciális zsinati szentszék ülnökei ekléziakövetésre ítélik, világi hatósági büntetésre adják át és a gyerektartásban való segédkezésre kötelezik, mivel ígérete ellenére nem hajlandó a terhesen hagyott lányt elvenni. Ritkán, de felbukkan az erőszak is. Egy 1802-ben megerőszkolt és terhesen maradt lány szégyenében hajlandó lett volna feleségül menni a tett elkövetőjéhez, de elutasítódott, ezért pert indított, hogy a férfit a gyerektartás díjának kifizetésére kötelezze, helyzetét tisztázza.¹⁹

Általánosan veszélyeztetett kategóriának minősíthetők a szolgálónak szegődötték. A házasságban nem élő és törvénytelen gyereket vagy gyerekeket szülő nők jellegzetes alakja a szolgáló. Ezek a nők kikerültek a család, a közösség ellenőrzése alól, szorult helyzetben ritkán került tanácsadójuk, könnyebben estek hamis ígéretek, de akár erőszak áldozataivá. Esetenként törvénytelen kapcsolataik révén társadalmi felemelkedésüket remélték. Érvényes ez az erdélyi magyar és szász nagyvárosokba kerültekre, de még inkább a Romániába szegődöttökre. A szolgálatba szegődötték keresték egymás jelenlétét, szabadidejüket csoportokba verődve töltötték, kapcsolatokat alakítottak ki és nem tértek haza azonnal kapcsolatuk törvényesítésére, vagy létező kapcsolatuk felbontására, hiszen idegen földön nem szúrt szemet azonnal együttélésük, mint az otthoni faluközösség esetében. Az otthon maradt felek sokszor csak levélben értesültek rokonaik vadházasságáról, szexuális kicsapongásáról, terhes voltáról. Így tehát kétségtelenül túlzásokkal, de nem teljesen alaptalanul jelzik a korabeli lapok, hogy sok szolgáló a prostituálttá válás útjára lépett.²⁰

¹⁸ Uo. 182–184; 201–203.

¹⁹ Uo. 149–150.

²⁰ A korabeli lapokban számos olyan cikk jelent meg, mely a valóságnál negatívabb formában tüntette fel a Romániába szegődöttök sorsát, a székelyek kivándorlását visszaszorítandó. *** 1877, 68.

²¹ A 19. században a székelyderzsi unitárius anyakönyvek szerint 6 özvegy együtt 7 törvénytelen gyerekek adott életet, a székelykeresztúri római katolikus anyakönyv szerint 8 özvegy 11 illegitim gyereket szült, a székelykeresztúri unitárius anyakönyv-

A törvénytelen gyerekeknek életet adók, de házassági kapcsolatban nem élők sorában, bár csekély számban, de megjelennek az özvegyek és elváltak is. Az özvegyek által szült törvénytelen gyerek²¹ megléte jelzi, hogy életükben bekövetkezett fordulat után kapcsolatokat alakítottak ki, igyekeztek társat keresni. E természet rendje szerinti dolgot, hiszen az ember társas lény, befolyásolta a tény, hogy a megélhetést jelentő gazdaság vezetése egyedülként, ha nem is teljességgel lehetetlen, de igen nehézkes volt.

A 19. században a kutatott területen önálló, egyedüli életre a nőknek lehetőségük az esetek többségében nem volt. Mind a családban, mind a társadalomban a férfiak „elsőbbsége” érzékelhető. Biztos örökségük valójában csak a hozományuk, folyamatos felügyelet alatt élik életüket, apjuk irányítását férjük veszi át, akárcsak vagyonuk kezelését. Ha elvesztik társukat és gyerekeik még nem nagykorúak, a gazdaság vezetéséhez és a gyerekek neveléséhez, tartásához segítséget keresnek, leginkább igyekeznek újrabezásodni. Az újrabezásodási életkor kiterjedt a nőknél a 71 éves korig. Így a nők életkoruktól függően az új társaknak is gyerekeket szülhettek,²² az első gyerek fogantatása megtörténhetett a házasság előtt.

Egyes esetekben a már nagykorú gyerekek vagy esetleg a rokonok leginkább anyagi okok, az öröklés okán nehézségeket gördíthettek az újrabezásodás elé, ilyenkor az új kapcsolat vadházasság útján élhetett tovább, és ugyancsak törvénytelen gyerekek születését okozhatta. Itt említhetünk például egy 1804-es esetet, mikor egy özvegy férfi fia tesz le kérést a zsinathoz, akadályozzák meg apja (akinek gazdaságát a fiú vezeti) házasságát, ki egy ötgyerekes nőt szeretne elvenni, házába vinni.²³

Az elvált nők még ritkábban lelhetőek fel az anyakönyvek hasábjain. Viszont itt figyelembe kell venni az anyakönyvek nyújtott adatok hiányosságait, az elvált, „elvált özvegy” (válás által özvegyült értelemben) státust ritkán tüntetik fel az anyakönyvekben. Számuk valójában nagyobb lehet, főként, ha figyelembe vesszük a házasságtörés okán elvált nők számát, és azt a tényt is, hogy a születési mozgalom vizsgálata kapcsán láthatjuk, hogy fogamzásgátlási technikák nem használatosak. Lehetséges, hogy esetenként a gyerekek születése előtt megtörténik az új há-

vekben 4 özvegyet találtunk összesen 5 törvénytelen gyerekekkel, a székelykeresztúri református anyakönyvekben 8 özvegyet egy-egy szüléssel, a székelyszenterzsébeti református anyakönyvekben 2 özvegyet két gyerekekkel, a székelyudvarhelyi református anyakönyvekben 9 özvegyet jegyeztek összesen 9 illegitim gyerekekkel, a székelyudvarhelyi római katolikus anyakönyvekben 29 özvegyet találtunk, kik összesen 32 törvénytelen gyerekeknek adtak életet.

²² Kutatásaink szerint ez kiterjedt a nők 45 éves koráig.

²³ UREL, Parciális zsinati jegyzőkönyv. VII. 1800–1806, 345.

zasságkötés, hiszen az elváltak, akárcsak az özvegyek igyekeztek új kapcsolatokat kialakítani.²⁴ Itt kell megjegyeznünk, hogy az a gyerek minősült törvénytelennek, mely a házasságkötés után kevesebb, mint hét hónapra született. Házasságtörés esetén a válást haladéktalanul, tehát a második ülés alkalmával kimondták. Például a házassági törvényszék üléseinek programja szerint a per beadását követő egy hónap alatt megtörténhetett a válás.

A házasságban nem élő és több törvénytelen gyerekeknek életet adó nők²⁵ körét talán három csoportba oszthatjuk: a társkeresés során többször téves döntést hozó, esetleg megtevesztett nők, a kicsapongók és a vadházasok.

A több törvénytelen gyereket szülő, kicsapongó életet folytató nő egyik jellegzetes alakja a katonákat követő, katonákkal paráználkodó nő példája. A források által tükrözött tény, hogy a katonaság jelenléte a paráználkodók számának növekedését okozta, hiszen a más szokásokkal élő idegen ember jelenléte, az egyenruha változatosságot ajánlott a kicsapongóbb hajadonoknak, asszonyoknak.

A katonák által nemzett törvénytelen gyerekek főként a székelyudvarhelyi római katolikus és református anyakönyvekben tűnnek fel a század második felében, és leginkább a honvédség, a Székelyudvarhelyen állomásozó vadász zászlóalj és csendőrség tagjairól van szó.²⁶

A katonákkal kialakított kapcsolatok a válóperes iratokban is fellelhetőek. Példaként említhetjük az elvált személyek köréből, hogy 1850-ben a parciális zsinat ülnökei nőszemély paráznasága okán összesen 11 válást mondtak ki, melyek közül hat esetben katonákkal elkövetett bűncselekmény képezte az alapját (lásd 2. melléklet). Esetenként a nevezett nőszemélyek követik a katonaságot. 1802-ben egy olthévízi férfi válását azért kérte, mert felsége már négy éve a dragonyos katonákkal kurválkodik, akiktől két törvénytelen gyereke lett, ráadásul gyerekeit románál hagyta.²⁷ 1877-ben a házassági törvényszék egy katonatiszttal megszököő nő esetét tárgyalta, aki két

törvénytelen gyereket szült.²⁸ Az ilyen kapcsolatokat a társadalom határozottan elvetette, nyilvános paráznaságnak, kurválkodásnak minősítette.

A vadházasság két fél törvénytelen, tehát a világi és egyházi hatóságok által el nem fogadott módon való együttélését jelentette. Ez mind lelki, mind testi kapcsolatot feltételezett, valamint egy közös gazdaság fenntartását. Egy ma már megszokott, mindennaposá vált kapcsolattípusról van szó, amellyel a kutatott században jóval ritkábban találkozhatunk. A vadházasságnak két típusát különböztethetjük meg: vadházasság a szabad személyek együttélése házassági eskü letétele nélkül, de vadházasságnak minősül a már házassági kapcsolatban élő személyek vagy személy törvénytelen kapcsolata, anélkül, hogy esküjét törvényes módon felbontaná. A lényeg tulajdonképpen ugyanaz: a kapcsolat törvénytelenége, mégis el kell választanunk őket egymástól, hiszen második formája a házasságtörés bűnét is magába foglalja.

A független személyek közötti vadházasság kiskorúsághoz vagy éppen korbeli előrehaladottsághoz, máskor gazdasági okokhoz, a szegénységhez köthető. Amint ismeretes: a 19. században egyházi és világi törvények szabályozták a házasulandók életkorát. Mindezek mellett a házasulni óhajtó, még gazdasági önállósággal nem rendelkező lánynak, illetve a kiskorú, gazdasági önállósággal nem rendelkező fiúnak a szülők beleegyezésére is szüksége volt a házasság megkötéséhez. A vadházasságok számának növekedéséhez hozzájárult a Romániába való szolgálatra járás elterjedése is a század utolsó évtizedeiben.

A független személyek vadházasságára vonatkozóan az anyakönyvekben találunk néhány információt, pontosabban e kapcsolatok körvonalazódnak azon több gyereket szülő nők esetében, ahol az apa azonos. Pontos felmérés végzése az anyakönyvek tartalmazta adatok hiányosságai okán nehézkes: az apák nevének jegyzése sok esetben elmaradt. Néha a lelkészek a megjegyzések rubrikába jelezték, hogy vadházasságról van szó. Hasonló bejegyzéseket a székelyudvarhelyi református (először 1871-ben) és ró-

²⁴ Ezt a tényt igazolják az 1881. év elején végzett népszámlálás eredményei (***) 1882, 108–115), mely szerint Udvarhely vármegyében csupán 30 református elvált férfit és 46 református elvált nőt találtak, miközben az Udvarhelyi Református Egyházmegyében 1880-ban legkevesebb 34 válást mondtak ki, 1879-ben pedig 31-et. Század első felében a ligával (házasodáshoz való jog korlátozása) való büntetés korlátozhatta a házasságtörők újránházasodási lehetőségeit, viszont a század második felében e büntetést csupán néhány esetben alkalmazzák.

²⁵ Felmérésük nehézkes, mivel az azonos nevű személyek megkülönböztetéséhez az anyakönyvek nem minden esetben szolgáltatnak kellő adatokat. Igyekeztünk a téves adatokat kizárni, ezért az általunk megadott adatoknál a többször törvénytelenül szülő nőkhez tartozó törvénytelen gyerekek száma magasabb lehet.

A több törvénytelen gyerekeknek életet adó nőkhez a székelyderzi unitárius anyakönyvbe jegyzett törvénytelen gyerekek 31,83%-a tartozik. Ez az érték a székelykeresztúri római katolikus anyakönyv esetében 26,31%, a székelykeresztúri unitárius anyakönyv esetében 36,50%, a székelyszenterzsébeti református anyakönyv esetében 37,88%, a székelyudvarhelyi református anyakönyv esetében 32,58%, a székelyudvarhelyi római katolikus anyakönyv esetében pedig 36,28%.

²⁶ A hadsereg városban való jelenlétére vonatkozóan lásd PÁL Judit 2001, 193–194.

²⁷ UREL, Parciális zsinati jegyzőkönyv. VII. 1800–1806, 150, 166–167.

²⁸ Uo. Válóperes iratok. 1877/19.

mai katolikus (először 1898-ban), a székelykeresztúri református (először 1885-ben) és a székelyderzsi unitárius (először 1889-ben) anyakönyvben találtunk.

Az anyakönyvek alapján azonosított vadházassági kapcsolatokat jellemzik az alábbi értékek:

– a székelyudvarhelyi római katolikus anyakönyvben hat apát jegyezték két gyerekkel, négy apát három gyerekkel, egy apát négy gyerekkel, tehát 11 férfi 28 gyereket nemzett,

– a székelyudvarhelyi református anyakönyvben nyolc apát azonosítottunk két gyerekkel, két apát három gyerekkel, egyet négyvel, egyet ötten, tehát 12 férfi 31 gyereket nemzett,

– a székelykeresztúri római katolikus anyakönyvben négy férfit találtunk két gyerekkel, két férfit négy gyerekkel, tehát 6 férfi 16 gyereket nemzett,

– a székelykeresztúri unitárius anyakönyvben két férfit találtunk három gyerekkel, hat férfit két gyerekkel, egy férfit ötten, tehát 9 férfi 23 gyereket nemzett,

– a székelysenterzsébeti református anyakönyvekben 28 férfit azonosítottunk két gyerekkel, tíz férfit három gyerekkel, négy férfit négyvel, két férfit ötten, tehát 44 férfi 112 gyereket nemzett,

– a székelyderzsi unitárius anyakönyvben kilenc férfit találtunk két gyerekkel, két férfit három gyerekkel, egy férfit ötten és egyet hattan, tehát 13 férfi 35 gyereket nemzett.

A székelykeresztúri református anyakönyvben kilencgyerekes vadházassági esettel is találkozhatunk, ahol az apa mindenik gyermekét a magáénak ismerte, anyjukkal, mint feleségével élt. A közösség vadházasságokkal szembeni viszonyulására a házasságtöréssel társuló vadházasságok tárgyalásánál térünk ki.

A házasságban élő, de nem törvényes férjük által nemzett gyereket szülő nők házasságtörő paráznaknak minősülnek. A házasságtörő paráznák száma magasabb, mint az általuk született törvénytelen gyerekek száma mutatja azt,²⁹ hiszen nem minden eset végződött gyerek születésével, ugyanakkor a gyanús társalgás hamarabb vezetett váláshoz, mintsem gyerek született volna.

A szexuális bűnök okán felbomlott házasságokat vizsgálva, a vizitációs jegyzőkönyvekből, illetve a válóperes iratok közt fellelhető tanúvallomásokból szűrhetjük ki azt, hogy mit minősített a közösség a paráznaság első jeleinek: férjes nőt férje távollétében idegen férfi társaságában láttak; egy feleség idegen férfit engedett házába; férjes nő idegen férfi szekerére ült, tőle ajándékot fogadott el; egy nő férje távollétében egyedül vagy idegen férfi társaságában bálba

ment; nős férfi túl gyakran utazott, főként városokba, felesége hiányában; egy férj idegen nőnek ajándékot vett; nős férfi idegen nő házában hált vagy saját házába idegen nőt engedett, idegen asszonyt bálba hívott; nős férfi kocsmákban, mulatóhelyeken töltötte idejét stb. Kijelenthetjük tehát, hogy egy feleségnek férje távollétében nem volt tanácsos a házból hosszabb időre távoznia, idegen emberekkel társalogni, mulatni vagy utazni, a társadalom elvárásai szerint egy nős férfi számára kerülendő volt az idegen nőkkel való társalkodás, mulatás vagy a nem gazdasági célú utazás.³⁰

Az Udvarhelyi Református Egyházmegyében a 19. század folyamán a legtöbb válást, összesen 896-ot szexuális bűnök okán mondták ki. Ez az érték az összes válás 37%-át jelenti. Ebből nő paráznasága 470 válást, férfi paráznasága 243 válást, nő vadházassága 80 válást, férfi vadházassága 103 válást okozott.

A paráznaság és vadházasságok alapján kimondott válásokat időben követve megfigyelhetjük, hogy a vadházasságok a század utolsó harmadáig sok évben meg sem jelennek (*3. melléklet*). A paráznaság okán felbomlott házasságok adatsora gyakorlatilag követi a válásokét. Változást a század végén tapasztalhatunk, mikor a vadházasságok száma megnövekedik, sőt 1880-ban először meghaladja a paráznasági esetek számát.

Szembeötlő, hogy a paráznaságot elkövető nők száma jóval magasabb, mint a férfiaké. E jelenség okát leginkább a nők által elkövetett kicsapongás társadalom általi követettségében és követhetőbb-ségében kell keresni.

A vadházasságok, a törvénytelen, „hit nélküli” együttélések háttere összetett. A probléma magyarázatában vagy inkább jellemzésében talán a vadházasság okán felbomló családok kebelében végbemenő eseményekből indulhatnánk ki, mely sűrítve a következőképpen összegezhető: egy bizonyos ideig tartó együttélés után a veszekedések, esetleg az egyik fél alkoholizmusa, paráznasága miatt a nő hazaköltözött szüleihez vagy szeretőjéhez, akivel vadházasságban élt tovább. Az egyedül maradt férfi egy más nőt vitt házához, akivel mint feleségével, tehát vadházasságban folytatta életét. Ezekben az esetekben, amikor a férfi a bűnös fél, a házhoz vitt új asszony a védekezés során általában szolgálóként jelenik meg.

A tanúvallomások azonban sok esetben fényt derítenek a valódi helyzetre: 1894-ben vallja egy tanú egy vadházassági eset okán kezdeményezett per keretében, hogy az alperes magához vett egy özvegyet cselédként havi 3 forint fizetésért, de mikor a nő az alperes házá-

²⁹ A házasságtörők által született gyerekek számának felmérése az anyakönyvek alapján néha téves, hiányos lehet, mivel tapasztalataink szerint megtörténik, hogy a gyereket törvényesnek írják, apaként a törvényes férj jelenik meg, esetleg a megjegyzéseknél

feltüntetik, hogy a férj a gyereket elutasítja, pl. mivel nője megszalta.

³⁰ UREL, Parciális zsinati jegyzőkönyv. VII. 1800–1806, 88–90 427–428; Válóperes iratok. 1882/3.

ba költözött, a lakodalmat megtartották, az új társaknak boldog életet kívántak,³¹ 1871-ben ugyancsak egy tanú szolgálónak nevezi az alperes férfihez költözött nőt, de megjegyzi, hogy egy ágyba hálnak,³² egy 1875-ös eset tárgyaláskor a tanúk a nő feleségként való viselkedéséről vallanak, nevezetesen, hogy kontyba hordja haját, ami az asszonyi státus lényeges jele volt, ugyanakkor, hogy gyerek született, akit a férfi magáénak ismert, a szüléshez a bábaasszonyt is ő hívta és fizette.³³ Más esetekben a háztartás és gazdaság közös vezetése jelzi a vadházassági kapcsolatot, a nő hozományának vadházas társának házába való szállítása, a ház berendezése (egy ágy, egy szoba használata).³⁴

Vadházasság azon esetekben alakul ki, ahol gazdasági okok³⁵ miatt a szétköltözést követően nem kezdeményezték a válást. A vadházasság tagadhatatlan jele azonban minden esetben a közös gazdálkodás, a nő hozománnyal és lakodalmi mentettel való költözése, az új házastárs bekontyolása,³⁶ illetve egy közös gyerek születése stb. volt.³⁷ Egyes esetekben 3–4 törvénytelen gyerekkel is találkozhatunk a válás előtt, ami akár 4–8 éve tartó törvénytelen együttlákásra enged következtetni.³⁸

Amint említettük, a vadházassági esetek száma kevéssel magasabb a férfiaknál. Erre részben magyarázatot kaphatunk az újravezetési mozgalom elemzése által. Bizonyos, hogy az elvált vagy özvegy férfiaknak nagyobb esélyük volt az újravezetésre, új kapcsolat kialakítására, mint az elvált vagy özvegy nőknek. A kutatott közösségek esetében a férfiak újravezetési életkora kiterjed a 75. életévig, míg a nőknél csak a 71. életévig, ezen utóbbi esetben az újravezetési esélyek 55. életév utáni erőteljes csökkenésével. Az újravezetési mozgalom jellemzői bizonyos szempontból érvényesek a házasságtörő vadházasokra is, hiszen ezen esetben is új kapcsolat kialakításáról van szó, csupán nem törvényes módon. Tehát új kapcsolat kialakítására, legyen az törvényes házasság vagy vadházasság, a férfiaknak hosszabb ideig és több esélyük volt, mint a nőknek.

Az új kapcsolatok kialakításában a nőknél hátrányt jelenthetett a gyerekek megléte, rokonaik,

családjuk erőteljesebb felügyelete, mely korlátozta a törvénytelen kapcsolatok kialakításának lehetőségét, továbbá a tény, hogy házassági kapcsolatban levő nők kevésbé voltak keresettek a független férfiak körében, leginkább a közösség visszautasítása okán. A szolgálatba szegődött, idegen földre távozott személyek esetében e helyzet változott, hiszen a közösség a rokonok ellenőrzése nem érvényesült annyira hangsúlyosan.

A fentebb elmondottak alapján láthatjuk, hogy a törvénytelen szexuális kapcsolatok mindennaposnak tekinthetők, létüket jelzik a házasságtörés, vadházasság okán indított perek és az anyakönyvek hasábjain sorjázó törvénytelen gyerekek. A helyi közösségek számára nem idegen a jegyben járók házasság előtti testi kapcsolata, köztudott, hogy a népi társas összejövetelek, kalákák, fonók szorosabb társalkodásra, ismerkedésre, kapcsolatteremtésre nyújtottak lehetőségek. A perek során tanúknak hívtak nyíltan, visszafogottság nélkül vallanak a szolgáló és gazda, szolga és szolgáló, napszámos és gazdasszony, elutazott kereskedő vagy mester felesége és szomszéd, özvegyasszony és özvegy, házasságba kényszerített nő és volt szerető közti kapcsolatokról. Mindezek mellett a század folyamán és főként annak első felében köttetnek olyan házasságok, melyek nélkülöztek a felek alapos ismerettségét, a szülők akaratán alapultak.

Logikus módon a szexuális bűn férfi és női tagja azonos bűnért azonos büntetésben kellene részesüljön. Az azonos büntetésre több-kevesebb sikerrel való törekvést felfedezhetjük az egyházi és világi normák terén, miközben a társadalom szemében mindenekelőtt a nők váltak megbélyegzettek, a törvénytelen kapcsolatokról a nőt tették felelőssé. Ezt jelzi többek közt, hogy társas népi összejövetelek alkalmával a megvetés jeleként a parázna asszonyok kontyát letépték. A megessett (terhesen maradt) lányok hajukat fel kellett kössék, a lányok közösségéből kiutasítottak, a gyerek megszületéséig az asszonyok társaságát sem igazán kereshették.

E megkülönböztetés igen lényegretörő magyarázatát Eduard Fuchs *Az újkor erkölcstörténete* című

³¹ Uo. 1894/11.

³² Uo. 1871/2.

³³ Uo. 1875/13.

³⁴ Uo. 1883/11, 1890/27, 1893/2.

³⁵ Itt leginkább a perrel járó költségek említhetők. A század végére egy per ára a büntetésekkel együtt elérte a 90 forintot, abban az esetben, ha bélyeg- és illetékmentességet (a válási iratok hitelesítéséhez volt szükséges a bélyeg használata) kért a válni akaró, a 60 forintot, ami az adott korszakban egy napszámos (20 krajcáros napibérért dolgozott) vagy akár egy kisbirtokos számára is hatalmas összeget jelentett, a nők számára a szülők anyagi segítsége nélkül pedig lehetetlené tette a válást. Következésképpen magas volt a bélyeg- és illetékmentességet kérők száma: 1877 és

1895 között 660 válást mondtak ki és 450 esetben tettek le a válni óhajtok bélyeg- és illetékmentességi kérését.

³⁶ UREL, Váloperes iratok. 1877/5, 1885/34.

³⁷ Uo. 1867/2, 1869/17, 1869/21, 1871/20, 1875/5, 1876/4, 1877/11, 1877/19, 1879/26, 1880/9, 1881/12, 1882/16, 1883/23, 1884/10, 1885/14, 1885/23, 1885/24, 1885/27, 1885/30, 1885/37, 1885/44, 1885/48, 1885/49, 1885/51, 1886/5, 1886/15, 1887/28, 1888/19, 1888/28, 1888/31, 1890/7, 1890/10, 1890/20, 1890/21, 1891/1, 1891/7, 1892/2, 1893/2, 1893/23, 1893/30, 1893/37, 1893/45, 1894/28, 1894/34, 1894/43, 1895/3, 1895/17, 1895/52.

³⁸ Uo. 1885/51, 1888/24, 1894/34.

munkájában találjuk: „A monogámia célja minde-
nütt és minden időben a házasságelötti szüzesség elvi
megköveteléséhez vezetett. A gyakorlatban természet-
esen mindig csak a nővel szemben érvényesítették
ezt a követelést. A nőben a férfi, mint első és legfőbb
személyes tulajdonságot kívánta meg, hogy a nász-
éjszakán férje fizikailag érintetlennek találja. Csak
a férjnek lehetett igénye a nő szüzességének élvezé-
sére. Bármily ideologikusan bástyázzák is körül min-
dig ezt a nővel szemben támasztott követelést, mégis
– mint már mondtuk – nem tükröződik benne
semmi más, mint a monogámia anyagi főcélja: az
örökösök legitimitása. Az a körülmény, hogy a völe-
gény a menyasszonyt a nászéjszakán szűznek találja,
az első garancia arra, hogy mint asszony is szűz lesz,
és hogy a gyermekek, melyek a házasságból származ-
ni fognak, a férj öleléseinek gyümölcsei.”³⁹

A fentebbieket Cserei Farkas *A magyar és székely
asszonyok törvénye* munkájának *A testi vétkekben ta-
láltatott asszonyok büntetéséről* című fejezete egészíti
ki,⁴⁰ mely szerint leginkább az asszony feladata, hogy
erkölcsi tisztaságát megtartsa, nemi kapcsolatra férjén
kívül mással ne lépjen és még csak ne is gondoljon
férje megcsalására. A parázna nő büntetése súlyosabb,
mivel törvénytelen gyereket hozhatott a családba, aki
alaptalanul a családfő vagyonának örökösévé vált.

A közösség tudomására jutott törvénytelen kap-
csolatok a bűnös számára megbélyegző jellegűek
lehettek, hiszen a nemiség elsősorban a házasságon
belül volt létjogosult. A férfiak estében a közösség
elnézőbb, tetteik is kevésbé követhetőek. Megszólás-
ban, lenézésben inkább kurvázkodásért ismert, ille-
ve roma nőkkel létesített kapcsolatok következtében
részesültek. A nők félrelépését a közvélemény sokkal
súlyosabban ítélte meg, hiszen tettük, amint jeleztük,
súlyos következményekkel járhatott.

A törvénytelen születés a törvénytelen szexuális
élet, a tisztátalanság, a gyanús társalgás, nyilvános
paráznaság tagadhatatlan jele volt. A törvénytelen
ágyból született gyerek gondokat okozott családjá-
nak, de a közösségnek is. A nők nem kívánt terhessé-
güket szégyenükben, a megbélyegzettségtől való
félelmükben rejtegették. A források hasábjain feltűn-
nek a terhességüket tagadó, hasukat leszorító nők,
mely tettekből az utóbbi esetenként a gyerek nem
megfelelő fejlődéséhez vezethetett, és ez az egyik oka
a törvénytelen gyerekek körében tapasztalt magasabb

gyerekhalandóságnak. Ritkán, de felbukkannak gye-
rekelhagyási, sőt a nem kívánt gyerekek elpusztításá-
nak esetei is.⁴¹

A törvénytelen kapcsolatokra, illetve törvénytelen
gyerekekre vonatkozó negatív értelmű kifejezések
változatossága jelzi, a kicsapongót megkülönböztet-
ték. Mégis különbséget kell tennünk a szexuális bű-
nözés különböző formái közt, melyeknek megfelelően
a közösség megítélése is változott.

A megesett, majd elvett lány helyzete különböz-
ött a társ által elhagyott, terhesen maradt lányétól,
az özvegy vagy elvált személy paráznasága a házassá-
gi kötelékben elkövetett paráznaságtól. Nem azonos
a kicsapongó életet folytató nő és az egy alkalommal
megesett lány tetteinek társadalom általi megítélése,
még akkor sem, ha a lányt társa nem kérte házassá-
ra. Lényegesen különbözött a házasságtörő parázna
tette a vadházasságban élőétől, még akkor is, ha ezen
utóbbi házasságtörő volt, és ennek okán különböz-
ött a paráznaság gyümölcseként születő gyerek sor-
sa a vadházások gyerekének sorsától.⁴² Bár mindkét
esetben törvénytelen szexuális kapcsolatokról be-
szélünk, a gyerekek is törvénytelennek minősülnek,
viszont a követhetetlen, állandóan változó, gyanús,
nyilvános paráznasági kapcsolatokat inkább elvetette
a közösség, mivel a belső rend, harmónia felbomlá-
sát okozták, a születő gyerek esetében pedig a gyerek
apja néha kétséges volt.

A vadházassági eseteken belül inkább elfogadott
volt a független személyek közti együttélés, majd
a házassági kapcsolatát fel nem bontott férfi és füg-
getlen nő közti párosítás, de a század vége fele az el-
nem vált nők vadházasságával szembeni enyhébb
magatartás is megfigyelhető. Példaként említhetünk
egy 1894-es esetet, mikor a házassági törvényszék
egy vadházasságban élő háromgyerekes asszony ese-
tét tárgyalta, akinek vadházasságát elfogadta, sőt he-
lyesnek tartotta környezete, mivel új férjéhez hűséges
volt és emellett jó háziasszony is. Mindez arra utalt
környezete számára, hogy a hiba nem benne, hanem
egykori férjében volt, helyesen cselekedett tehát,
amikor elhagyta.⁴³

E kapcsolatok elfogadottságát a kapcsolat stabil és
átlátható jellege segítette. Ugyanakkor fontos meg-
jegyezni, hogy mind a független személyek, mind
a házasságtörők vadházasságának elfogadottságát
segítették a házassággal kapcsolatos népi szokások,

³⁹ FUCHS, Eduard é. n., 133. Fuchs, Eduard (Göppingen, 1870 – Párizs, 1940) német művelődéstörténet-író.

⁴⁰ CSEREY Farkas 1800, 193–194. Cserey Farkas (1719–1782) erdélyi születésű magyar történetíró, jogíró, könyv- és kéziratgyűjtő.

⁴¹ UREL, Vizitációs jegyzőkönyvek. 3/1718–1721, 221; Parciális zsinati jegyzőkönyv. VII. 1800–1806, 150, 166–167.

⁴² Esetükben nem tapasztalhatóak azok a hátrányok, amelyekkel a törvénytelen gyerekek indultak. Pl. az anyakönyvek tanúsága szerint nem hiányoznak a keresztszülők, mint ahogyan sok törvénytelen gyerek esetében tapasztalható. Neveltetésüket apjuk biztosítja, kinek gazdaságát öröklik majd stb.

⁴³ UREL, Válóperes iratok. 1894/34.

rituálék. Az egyházi törvények értelmében csupán a lelkész által megáldott, gátló tényezők hiányában, a szülők belegyezésével és a felek szabad akaratából kötött, nyilvánosan kihirdetett házasság minősült törvényesnek, de a házassági kapcsolatoknak megvoltak a népi legitimáló elemei is. Ilyen volt például a fentebbi idézetekben megjelenő kontyolás. A vadházasságok tehát egyfajta házassági kapcsolatként működtek, melyeken belül a gyerekek apjuk által elismertettek, neveltetésük, gazdasági helyzetük biztosított volt, nem váltak hátrányos megkülönböztetés célpontjaivá.

Jelen tanulmányunk által a házasságon kívüli szexuális kapcsolatok elterjedtségének és társadalom általi megítélésének elemzéséhez szerettünk volna adatokat szolgáltatni. Kutatásaink földrajzi szempontból

kis kiterjedésű területre és alacsony számú lakosságra vonatkoznak. Viszont véleményünk szerint a fentebb bemutatott néhány adat is jelzi, hogy a tanulmányunk elején meghatározott téma vizsgálatához több forráskategória több tudományág szempontjából történő megközelítése szükséges. A házasságon kívüli szexuális kapcsolatok elterjedtségét számos általános és lokális tényező befolyásolta, e kapcsolatok társadalom általi megítéltsége akár helységenként változhatott. E tényből kifolyólag adatainkkal csupán hozzájárulni szerettünk volna a nevezett kérdés remélhetőleg szélesedő kutatásához.

A szerző kutatásainak finanszírozója: Consiliul Național al Cercetării Științifice, CNCS-UEFISCDI, projekt száma: PN-II-RU-PD-2011-3-0041.

Kolumbán Zsuzsánna – Babeș–Bolyai Tudományegyetem (projektvezető), zsuzsannakolumban@yahoo.com

Irodalom

***

1877 A kivándorló székely lányokról, *Udvarhelyi Híradó*, 1, 17, 68.

***

1882 *A Magyar Korona Országában az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei némely hasznos házi állatok kimutatásával együtt*, I. köt., Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest.

ÁJUS Ferenc – HENYE István

1992 Orozva csinált kölykök. (A házasságon kívüli születések története Magyarországon 1880–1910), in: *Történeti demográfiai füzetek 10*, Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézet, Budapest, 63–113.

BARTA Gábor (szerk.)

1989 *Erdély rövid története*, Akadémiai Kiadó, Budapest.

BOD Péter

1836 *Házassági törvényrajz vagy házassági törvényekről való tanítás*, Evang. ref. kollégium betűivel, Kolozsvár.

BOLOVAN, Sorina Paula – BOLOVAN, Ioan

2006 Ilegalitate în Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea: contribuții statistice, in: Rotariu, Traian – Bolovan, Sorina Paula – Bolovan, Ioan (összeállította): *Populația României. Trecut, prezent viitor*, Presa Universitară Clujeană, Cluj, 223–231.

CSEREY Farkas

1800 *A magyar és székely asszonyok törvénye*, Hochmeister Márton betűivel, Kolozsvár.

FUCHS, Eduard

é. n. *Az újkor erkölcstörténete. Renaissance*, Világirodalom, Budapest.

KOLUMBÁN Zsuzsánna

2009 A házasságok felbontásának joga és az erdélyi református egyház a 19. században, in: Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – Jogi kultúrtörténet*, Elte Eötvös Kiadó, Budapest, 447–465.

2011 Házasságra erőltetés és családbomlás az Udvarhelyi Református Egyházmegyében a 19. század folyamán, in: Kelemen Imola (szerk.): *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve*, Csíki Székely Múzeum, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 263–276.

KÖVÁRY László

1847 *Erdélyország statistikája*, I. köt., Evang. ref. kollégium betűivel, Kolozsvár.

PÁL Judit

2001 Modernizáció a Székelyföldön a 19. században. Az állami és helyi autonómiák viszonya, in: Pál Judit – Fleisz János (szerk.): *Erdélyi várostörténeti tanulmányok*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 178–223.

POMOGYI László

2000 *Corpus Iuris Hungarici. CD-ROM*, KJK-KERSZÖV, Budapest.

SEBŐK László (összeállította)

2005 *Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai*, Teleki László Intézet, KSH Népszámlálás, KSH levéltár, s. l., 227–229.

SZÁSZ Domokos (szerk.)

1877 *Az Erdélyi Evangélikus Református Egyházkerület térképe*, Kiadja Stein János, Kolozsvár.

SZŐCSNÉ GAZDA Enikő

2001 *Erkölc és közösség*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

2003 *Magyar jogi népszokások*, Akadémiai Kiadó, Budapest.

Levéltári források

UREL – Udvarhelyi Református Egyházmegye Levéltára

Parciális zsinati jegyzőkönyvek. 1800–1868 (VII. 1800–1806.; VIII. 1813–1821.; X. 1822–1835.; XIV. 1836–1848.; XXVI. 1849–1858.; XII. 1858–1874.).

Válóperes iratok. 1867–1895 (1867–1892 között évi egy csomag, 1893–1895 között évi 2 csomag).

Román Országos Levéltár Hargita megyei Kirendeltsége

F47 – Egyházi anyakönyvek gyűjteménye:

Székelyudvarhely

Református egyházi anyakönyvek. (Székelyudvarhely, illetve Bethlenfalva, Kadicsfalva, Szombatfalva.) Ltsz. 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453.

Római katolikus egyházi anyakönyvek. (Székelyudvarhely, illetve Szombatfalva, Árvátfalva, Patakfalva, Telekfalva, Felsőboldogfalva.) Ltsz. 457, 458, 459, 460, 461, 462, 465, 467, 470, 472.

Székelykeresztúr

Református egyházi anyakönyvek. Ltsz. 176, 177, 178, 180.

Római katolikus egyházi anyakönyvek. (Székelykeresztúr, illetve Alsóboldogfalva, Betfalva, Csekefalva, Fiafalva, Gagy, Kisgalambfalva, Kiskede, Kissolymos, Magyarandrásfalva, Medesér, Nagykede, Székelyandrásfalva, Rugonfalva, Sárd, Siménfalva, Szentábrahám, Szederjes, Szentersébet, Újszékely.) Ltsz. 181, 182, 183, 185, 186, 187.

Unitárius egyházi anyakönyvek. Ltsz. 188, 190, 191, 192.

Székelyszenterzsébet. Református egyházi anyakönyvek. Ltsz. 225, 226, 227.

Székelyderzs (Adatok Miklósfalvára, Kányádra vonatkozóan.). Unitárius egyházi anyakönyvek. Ltsz. 215, 218, 219.

Korond. Római katolikus egyházi anyakönyvek. Ltsz. 155, 156, 157, 158, 159, 160.

Mellékletek

1. melléklet

A törvénytelen születések összes születéshez viszonyított aránya (%) a kutatott anyakönyvek adatai alapján*

	Székelyudvarhely		Székelykeresztúr			Székelyderzs unitárius	Szentersébet református	Korond katolikus*****
	római katolikus	református	római katolikus**	református***	unitárius****			
1801–1810	4,57	4,35	9,73	5,23	7,58	3,69	3,38	4,89
1811–1820	7,51	3,26	13,85	10,76	3,54	5,09	7,81	2,96
1821–1830	8,60	4,21	14,91	11,31	5,71	7,79	3,86	4,29
1831–1840	6,96	5,74	11,56	6,91	5,67	6,02	2,59	6,64
1841–1850	9,30	6,34	9,15	4,69	2,70	5,16	3,74	5,27
1851–1860	11,69	7,44	8,98	8,43	9,70	4,40	8,60	14,17
1861–1870	12,96	6,41	13,39	13,11	6,37	6,67	22,89	14,57
1871–1880	12,67	7,96	15,71	10,62	15,69	4,04	8,24	10,47
1881–1890	16,66	9,67	15,19	12,54	15,87	6,20	16,33	14,80
1891–1900	12,58	9,48	18,18	14,09	17,78	11,11	30,05	12,95

* Az anyakönyvek tartalmazzák a filiák, leányegyházak adatait is. Lásd a levéltári források jegyzékét.

** 1895-ig

*** 1898-ig. Hiányos bejegyzések 1811–1812-re vonatkozóan.

**** Hiányos anyakönyvek. Kutatható évek: 1804–1878, 1885, 1888–1894.

***** 1895-ig. Hiányzik az 1884. év.

2. melléklet

Különböző paráznsági és vadházassági esetek alapján kimondott válások számának alakulása a 19. század folyamán az Udvarhelyi Református Egyházmegyében

Év	Vadházasság					Paráznság				
	Nők		Férfiak		Törvénytelen házasság	Nők			Férfiak	
	Összesen	Törvénytelen gyerekekkel	Összesen	Törvénytelen gyerekekkel		Összesen	Törvénytelen gyerekekkel	Katonákkal való kapcsolat	Összesen	Törvénytelen gyerekekkel
1801						2		1	3	
1802			2			3	1	1	4	2
1803						2	1		1	
1804						10	1	1	3	1
1805						3	1	1	3	
1806						4		1	1	
1813						9			3	
1814						7		1	3	
1815	1	1				1			3	

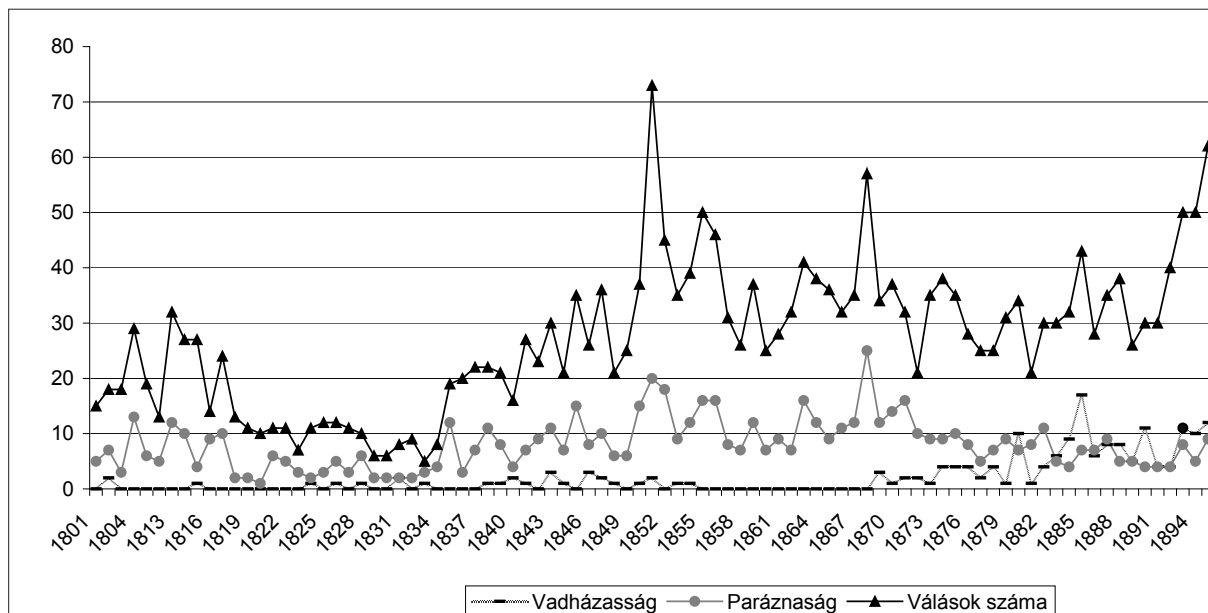
A „nemi bűnözés” és társadalom általi megítélése Udvarhely vármegye területén a 19. század folyamán

Év	Vadházasság					Paráznság				
	Nők		Férfiak		Törvénytelen házasság	Nők			Férfiak	
	Összesen	Törvénytelen gyerekekkel	Összesen	Törvénytelen gyerekekkel		Összesen	Törvénytelen gyerekekkel	Katonákkal való kapcsolat	Összesen	Törvénytelen gyerekekkel
1818						2				
1819					1	1			1	
1820						1	1			
1821					2	3	3		3	
1822						5	2			
1823						2	1		1	
1824	1	1				1	1		1	1
1825						3	1			
1826	1					5	2			
1827					2	1			2	
1828	1	1			1	6	4	1		
1829						1			1	
1830						2		1		
1831			2			1			1	1
1832						2				
1833	1	1				2	1	1	1	
1834					1	4	2			
1835						7	2		5	
1836						2			1	
1837						7	1			
1838			1		1	6	3		5	1
1839			1			4	1		4	3
1840	2					4				
1841			1	1		5			2	
1842						7	3		2	
1843	1	1	2		1	8	1		3	1
1844			1			6			1	1
1845						11	1		4	
1846	1		2	1		6			2	
1847			2			7	2	1	3	
1848			1	1		3			3	
1849						3	1	1	3	
1850	1					11	2	6	4	1
1851	1		1			12	1	3	8	
1852						13	2		5	
1853	1					6	1		3	
1854	1					10	1		2	
1855						11			5	
1856						11	1		5	
1857						6			2	
1858						4			3	
1859						9	1		3	
1860						6	1		1	

Év	Vadházasság					Paráznság				
	Nők		Férfiak		Törvénytelen házasság	Nők			Férfiak	
	Összesen	Törvénytelen gyerekekkel	Összesen	Törvénytelen gyerekekkel		Összesen	Törvénytelen gyerekekkel	Katonákkal való kapcsolat	Összesen	Törvénytelen gyerekekkel
1863						13			3	
1864						8			4	
1865						3			6	
1866						7			4	
1867						6			6	
1868						15	1		10	
1869	2	1	1			3			9	
1870			1			9	1		5	
1871	2	1				6			10	
1872	2	1				4			6	
1873	1					5		1	4	
1874	2		2			6	2		3	
1875	1	1	3	1		6		1	4	
1876	1		3	2		4			4	
1877			2	1		4	1		1	
1878			4			6	1	1	1	
1879	1					5	1	1	4	
1880	4	1	6	1		4			3	
1881	1	1				7			1	
1882	1		3	1		9			2	
1883	3	1	3			4			1	
1884	4		5	1		2			2	
1885	10	5	7	2		4	1		3	1
1886	1	1	5	1		6			1	
1887	1		7	1		3			6	
1888	4	1	4	2		4			1	
1889	3		2			5				
1890	7	4	4			2			2	
1891	2	1	2	1		2			2	
1892	3	1	1			3			1	
1893	2		9	3		8				
1894	7	4	3			5				
1895	2	2	10	4		4			5	
Összesen	80	31	103	24	9	470	56	25	243	13

3. melléklet

A „szexuális bűnök” és a válások számának alakulása a 19. században az Udvarhelyi Református Egyházmezejében

„Criminalitatea sexuală” în judecata socială a comitatului Odorhei pe parcursul secolului al XIX-lea

(Rezumat)

Numeroase factori influențează numărul nașterilor nelegitime. Prin prezentul studiu dorim să contribuim cu niște date la analiza unui singur factor, răspândirea și judecarea socială a relațiilor sexuale extraconjugale. Cercetarea noastră acoperă în spațiu comitatul Odorhei de altă dată (astăzi partea estică a Depresiunii Transilvaniei, teritoriul României), iar din aspect temporal secolul al 19-lea. Sursele noastre de arhivă sunt certificatele de naștere ale comunităților reformate și catolice din Odorheiu Secuiesc; reformate, catolice, unitariene din Cristuru Secuiesc; reformate din Eliseni; unitariene din Dîrjiu; catolice din Corund; respectiv, dosarele proceselor de divorț din Dioceza Reformată Odorhei din secolul 19. Sursele noastre nu sunt potrivite pentru observarea etnografică a obiceiurilor de curtare și căsnicie, însă indică așteptările societății față de individ. În ultimele trei decenii ale secolului 19 comitatul Odorhei este caracterizat în mod continuu de o fertilitate nelegitimă ridicată. Investigând identitatea femeilor născătoare de copii nelegitime, în paginile stării civile găsim persoane nemăritate, măritate și văduve deopotrivă. Aceste cazuri ascund diferite forme ale „criminalității sexuale”, care au fost judecate de asemenea în diferite feluri de către comunitate.

Families and Generations: Demographic Reproduction in Rural Székelyföld (Second Half of the 19th Century – First Half of the 20th Century)

(Abstract)

The paper examines the process by which the populations of two Transylvanian mountain villages, Szentgyházásfalva (Vlăhița) and Kápolnásfalva (Căpâlnița) reproduce themselves from one generation to the next in the second half of the 19th century and first half of the 20th century. Using the method of French and Canadian demographers we analyze the „effective” progeny of couples to determine how many of them produce heirs who continue to live in these villages. The analysis could prove that there were considerable differences between couples regarding the number of „effective” children. The role of infant- and child mortality was decisive in constructing these differences. The analysis shows that the role of emigration was minor in contrast with the findings of French and Canadian studies, but the role played by emigration became more and more important over time.